

Ἔτι, τῆς τελειότητος τῆς ἀγαθότητος ἐν τοῖς κτίσμασι καὶ ἡ τάξις ἐστίν, τὸ εἶναι δηλαδὴ ἄλλα ἄλλων βελτίω, ἵνα ὡσι πάντες οἱ δυνατοὶ τῆς ἀγαθότητος τρόποι. Ἀλλὰ βαθμὸς ὑψηλοτέρας ἀγαθότητος, τὸ μὴ δύνασθαι τι ἐκπίπτειν τῆς ἑαυτοῦ ἀγαθότητος, ταπεινοτέρας δὲ τὸ δύνασθαι τοῦτο. Ἐκάτερον τοίνυν βαθμὸν τῆς τελειότητος τοῦ παντὸς ἀπαι- 6
τούσης, καὶ ἑκάτερον ὁ Θεὸς φυλάττει αὐτῷ. Οὐκ ἄρα ἀναιρεῖ τὴν τοῦ δύνασθαι μεταβάλλειν ἀπὸ τοῦ ἀγαθοῦ δύναμιν· ταύτη δὲ τῇ μεταβολῇ ἔπεται τὸ κακόν, ὅτι καὶ εἰς τὸ κακὸν μεταβάλλει, καὶ ἡ μεταβολὴ αὕτη κακόν ἐστίν ἢ τοιαύτη. Καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ χειρόνος πρὸς τὸ ἀγαθόν, ἀγαθή.

Ἔτι, εἰ τὸ τοῦ πυρὸς τέλος ἀναιρεθεῖη, ὅπερ ἐστὶ τὸ γεννᾶν ὁμοιον 10
ἑαυτῷ, ὧ ἔπεται κακόν τι, ἢ τῶν καυστῶν δηλονότι φθορά, ἀναιρεθεῖη ἂν τι καὶ ἀγαθόν, ἢ τοῦ πυρὸς γένεσις καὶ ἡ κατὰ τὸ εἶδος τούτου συντήρησις.

Ἔτι, καὶ πολλὰ τῶν ὁμολογουμένως ἀγαθῶν οὐκ ἂν εἶχε τόπον, μὴ 15
ὄντων τῶν κακῶν ἐν τοῖς πράγμασιν, οἷον ἢ τῶν δικαίων ὑπομονή, μὴ οὔσης τῆς τῶν διωκτῶν ἐπηρείας, καὶ ἡ τιμωρία τῆς δίκης, μὴ ὄντων τῶν ἀμαρτημάτων, καὶ ἡ ἐνός γένεσις οὐκ ἂν ἦν, μὴ τῆς ἐτέρου φθορᾶς οὔσης. Καὶ οὕτως εἰ τὸ κακὸν ἀνηρείτο παντάπασι διὰ τῆς προνοίας, ἠλάττωτο ἂν τὸ τῶν ἀγαθῶν πλῆθος, ὅπερ οὐκ ἔδει. Καὶ νικᾶν ἔδει τὸ ἀγαθόν ἐν τῇ ἀγαθότητι ἢ τὸ κακὸν ἐν τῇ πονηρίᾳ. 20

Ἔτι, ἠλάττωτο ἂν ἡ ἀνθρωπίνη γνῶσις· τὸ γὰρ ἀγαθὸν ἐκ τῆς πρὸς τὸ κακὸν παραθέσεως μᾶλλον γινώσκειται, καὶ ἡ ἐπιθυμία τῶν ἀγαθῶν, ὧν πολλάκις ἐπιθυμοῦμεν σφοδρότερον, τῶν χειρόνων παρεισφθειρομένων, ὡσπερ τὸ ἀγαθὸν τῆς ὑγείας οἱ νενοσηκότες μᾶλλον καὶ ἴσασιν καὶ ἐρώσιν. Οὐκ ἄρα τῇ θείᾳ προνοίᾳ προσήκεν ἀναιρεῖν ἐκ τῶν πραγμάτων παντελῶς 25
τὰ κακά. Διὸ καὶ ἐν τῷ Ἡσαΐα λέγεται· „Ὁ ποιῶν εἰρήνην καὶ κτίζων κακά“· καὶ ἐν τῷ Ἀμώς· „Οὐκ ἔστι κακία ἐν πόλει, ἣν Κύριος οὐκ ἐποίησεν.“

LXXII. — Ὅτι οὐκ ἐκβάλλει τὸ συμβεβηκὸς ἀπὸ τῶν 30
πραγμάτων.

Ὡσαύτως οὐδὲ τὰ συμβεβηκότα ἢ θεία πρόνοια καθόλου ἐκ τῶν πραγμάτων ἀναιρεῖ, οὔτ' ἀνάγκην τοῖς πράγμασιν ἐπιτίθησιν· ἢ γὰρ τῆς προνοίας ἐνέργεια οὐκ ἀναιρεῖ τὰς δευτέρας αἰτίας, δι' ὧν μᾶλλον ἀναπληροῦται ὡς τῇ θείᾳ δυνάμει ἐνεργουσῶν. Ἐκ δὲ τῶν προσεχῶν αἰτίων 35
τὰ μὲν ἀναγκαῖα, τὰ δὲ συμβεβηκότα ἀποτελεῖται, ἅτε τῶν προσεχῶν αἰτίων ἐν πολλοῖς καὶ πολλῶν δυναμένων ἐκλείπειν.

Ἔτι, ἡ τοῦ ὄντος εἰς τὸ ἀναγκαῖον καὶ τὸ συμβεβηκὸς διαίρεσις

26 Is. 45, 7 27 Am. 3, 6

Œuvres de Georges Scholarikos. V.

καθ' αὐτήν ἐστίν· ἢ δὲ θεία πρόνοια ἀναπληροῖ τοὺς δυνατοὺς τῶν ὄντων βαθμούς. Οὐκ ἄρα τὸ συμβεβηκὸς ἔμελλεν ἀναιρεῖν.

Ἔτι, εἰ ἡ πρόνοια, τὸ πάντα ἀναγκαῖα εἶναι ἐξήτει, ὁ δὲ ἀναγκαῖον εἶναι ἀεὶ ἐστίν, οὐδὲν ἂν ἦν ἐν τοῖς πράγμασι φθαρτόν, καὶ ἐπομένως οὐδὲ γεννητόν. Τοῦτο δὲ τῇ τελειότητι μάχεται τοῦ παντὸς καὶ τῷ κάλλει τῆς τάξεως, ἧς αἴτιος ὁ Θεὸς τῷ παντί.

LXXIII. — Ὅτι τὴν τοῦ αὐτεξουσίου ἐλευθερίαν οὐκ ἀναιρεῖ.

Ὡσαύτως οὐδὲ τῇ τῆς θελήσεως ἐλευθερίᾳ μάχεται ἡ θεία πρόνοια· παντὸς γὰρ τοῦ προνοούντος ἡ πρόνοια πρὸς τὴν τελειότητα τάττεται τῶν προνοουμένων ἢ ὥστε τυγχάνειν αὐτῆς, ἢ ὥστε αὔξειν, ἢ ὥστε συντηρεῖν· f. 94 μᾶλλον δὲ ἀξιὸν ἢ ὑπὸ τῆς προνοίας συντηρεῖσθαι τὸ τῆς τελειότητος ὄν ἢ τὸ τῆς στέρησεως καὶ τοῦ ἀτελοῦς· ἐν δὲ τοῖς ἀψύχοις τὸ τῶν αἰτίων συμβεβηκὸς διὰ τὸ ἀτελὲς ἐστὶ καὶ τὴν ἔνδειαν· κατὰ τὴν αὐτῶν γὰρ 15 φύσιν πρὸς ἓν ἀποτέλεσμα εἰσὶν ὠρισμένα, ὃ ἀεὶ ἐπιτελεῖται, ἂν μὴ τι ἢ κώλυμα ἢ διὰ τὸ τῆς δυνάμεως ἀτελὲς, ἢ ἐξωθεν ποιούντος, ἢ διὰ τὴν τῆς ὕλης ἀνεπιτηδειότητα, καὶ διὰ τοῦτο αἱ τοιαῦται φυσικαὶ αἰτίαι οὐκ εἰσὶν ἐφ' ἑκάτερον, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὲν τὸν αὐτὸν τρόπον τὸ ἴδιον προάγουσιν ἀποτέλεσμα, σπανίως δὲ ἀπολείπονται. Τὸ δὲ τὴν 20 θέλησιν οὐκ ἀναγκαῖαν εἶναι αἰτίαν ἐκ τοῦ ταύτης τελείου πρόεισιν, ὅτι μὴ ἔχει δύναμιν ἐφ' ἓν ὠρισμένην, ἀλλ' ἐπ' ἐξουσίας ἔχει τοῦτο ἢ ἐκεῖνο προάγειν τὸ ἀποτέλεσμα, καὶ διὰ τοῦτο ἐφ' ἑκάτερον πέφυκε. Μᾶλλον ἄρα προσήκει τῇ θείᾳ αἰτίᾳ ἢ προνοίᾳ τὴν τῆς θελήσεως ἐλευθερίαν συντηρεῖν ἢ τὸ συμβεβηκὸς ἐν ταῖς φυσικαῖς αἰτίαις.

Ἔτι, δέδεικται τὸ αὐτεξουσίον εἶναι ἐν τῷ Θεῷ, οὗ τῆς ὁμοιότητος τυγχάνει ἐν τῷ ποιεῖν τὸ ἐλευθέρως ποιοῦν· παντὸς δὲ κτίσματος τὸ ἔσχατον τέλος, τὸ τῆς θείας τυχεῖν ὁμοιότητος, καὶ πάντα διὰ τῆς θείας προνοίας πρὸς τὸ ἀρμόζον ἄγονται τέλος. Οὐκ ἄρα διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας ἢ τῆς θελήσεως ἀναιρεῖται ἐλευθερία.

Ἔτι, πολλὰ ἂν τῶν ἀγαθῶν ἀνηρεῖτο, ταύτης ἀναιρουμένης· ὁ τῆς ἀνθρωπίνης γὰρ ἀρετῆς ἔπαινος τίνα ἂν ἔχοι χώραν, εἰ μὴ ἐλευθέρως πράττοι ὁ ἄνθρωπος; Ποῦ δ' ἂν εἶη καὶ ἡ τοῦ ἀμειβομένου καὶ κολάζοντος δικαιοσύνη; Ἀπὴν δ' ἂν καὶ τὸ ἐν τοῖς βουλευμάσι περιαθρεῖν, μάτην ὄν, εἰ ἐξ ἀνάγκης πάντα ἀπέβαινε, καὶ ἦν ἂν οὕτως ἐναντίον 35 τῷ τῆς προνοίας λόγῳ τὸ ὑπὸ τῆς προνοίας γινόμενον.

Ἐντεῦθεν ἐστὶ τὸ ἐν τῷ Ἐκκλησιαστῇ· „Ὁ Θεὸς ἐξ ἀρχῆς τὸν ἄνθρωπον ὑπεστήσατο, καὶ ἀφήκεν αὐτὸν ἐν χειρὶ τῆς βουλῆς αὐτοῦ“· Καὶ πάλιν· „Πρὸ τοῦ ἀνθρώπου ζωὴ καὶ θάνατος, ἀγαθὸν καὶ κακόν, καὶ τὸ ἀρέσκον

αὐτῷ δοθήσεται αὐτῷ“. Ἀναιρεῖται δὲ καὶ ἡ τῶν Στωϊκῶν αἴρεσις, ἣν κατὰ τινα τῶν αἰτίων τάξιν ἀμεταποίητον, ἣν ὠνόμαζον εἰμαρμένην, πάντα ἐξ ἀνάγκης ἔλεγον προΐεναι.

LXXIV. — Ὅτι οὐκ ἀναιρεῖ τὴν τύχην καὶ τὸ αὐτόματον. ⁵

Εἰ γὰρ ἐναντίον ἐδείχθη τῷ τῆς θείας προνοίας λόγῳ, εἰ πάντα ἐξ ἀνάγκης | συνέβαινον, καὶ παρὰ τὴν θεῖαν πρόνοιαν ἂν ἦν, εἰ μηδὲν ^{f. 94^v} ἦν ἐν τοῖς πράγμασιν ἐξ αὐτομάτου καὶ τύχης· ἐν γὰρ τοῖς ἐπ' ἐλάχιστον καὶ οὐκ ἐξ ἀνάγκης συμβαίνουσιν ἡ τύχη καὶ τὸ αὐτόματον.

Ἔτι, ὅταν τὸ μὴ προκείμενον τέλος ἐκ συνδρομῆς αἰτίας τινὸς πρόϊοι, ¹⁰ ὡσπερ ἡ τοῦ ὀφειλέτου εὐρεσις τῷ ἀπιόντι εἰς ἀγορὰν ὥστε ὠνήσασθαι τι πρόεισιν ἐκ τοῦ καὶ τὸν ὀφειλέτην εἰς τὴν ἀγορὰν ἀπελθεῖν, τοῦτ' ἔστι τὸ κατὰ τύχην ἀποβῆναι. Τὸ δὲ πλῆθος καὶ ἡ διαφορὰ τῶν αἰτίων ἐκ τῆς τάξεως τῆς θείας προνοίας καὶ τῆς διαθέσεως πρόεισιν, ὧν συντρεχόντων παρὰ πρόθεσιν, κωλύεται τι ἢ βοηθεῖται πρὸς τὸ ἴδιον ἀποτέλεσμα. ¹⁵ Οὐκ ἄρα ἐναντίον τῇ θεῖα προνοίᾳ τὸ εἶναι τινα ἐν τοῖς πράγμασιν ἐξ αὐτομάτου καὶ τύχης.

Ἔτι, ἡ ἀνάγκη πρὸς τὴν τελειότητα τοῦ παντὸς εἶναι τινὰς αἰτίας κατὰ συμβεβηκὸς διὰ τὸ τὰ μὴ ἔχοντα τὴν ἐσχάτην τελειότητα ἐν τῇ αὐτῶν οὐσίᾳ διὰ τῶν συμβεβηκότων λαμβάνειν, ἀνάγκη καὶ οὐ παρὰ τὸν ²⁰ σκοπὸν τῆς προνοίας τὸ εἶναι τινα καὶ γίνεσθαι ἐκ τύχης καὶ αὐτομάτου.

Ἐντεῦθεν ὁ λέγεται ἐν τῷ Ἐκκλησιαστῇ· „Εἶδον μήτε τῶν ταχέων εἶναι τὸν δρόμον, καὶ τὰ λοιπά, ἀλλὰ τὸν χρόνον καὶ τὸ αὐτόματον“, ἐν πᾶσι τοῖς ὑποκάτω δηλονότι.

LXXV. — Ὅτι ἡ θεῖα πρόνοια καὶ τῶν μερικῶν ²⁵ συμβεβηκότων ἐστίν.

Ἐκ τῶν προειρημένων αὐτόθεν δηλόν ἐστιν, ὅτι οὐδὲν κωλύει καὶ τούτων πρόνοιαν εἶναι, εἴπερ οὐ μάχεται τῇ προνοίᾳ τὸ συμβεβηκὸς, καὶ ἡ τύχη, καὶ τὸ αὐτόματον, καὶ τὸ ἐκούσιον. Εἰ δὲ τῶν μερικῶν τούτων ³⁰ οὐ ποιεῖ πρόνοιαν ὁ Θεός, ἢ διὰ τὸ μὴ γινώσκειν αὐτὸν ταῦτά ἐστιν, ἢ διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι τὴν αὐτῶν φροντίδα, ἢ διὰ τὸ μὴ δύνασθαι. Ἄλλ' ὅτι μὲν καὶ τὰ μερικὰ γινώσκει, δέδεικται· ἢ δὲ δύναμις αὐτοῦ ἀπειρος· ταῦτά τε οὐκ ἀνεπίδεκτα προνοίας· ὁρῶμεν γὰρ αὐτὰ τῇ τοῦ λόγου μηχανῇ κυβερνώμενα, ὡς δηλόν ἐν τοῖς ἀνθρώποις, καὶ διὰ τοῦ φυσικοῦ νόμου, ³⁵ ὡς δηλόν ἐπὶ μελιττῶν καὶ πολλῶν ἄλλων ἀλόγων· τὸ δὲ μὴ βούλεσθαι, ἀνοίκειον τῷ θέλησιν ἔχοντι παντὸς ἀγαθοῦ, τῶν δὲ κυβερνωμένων τὸ ἀγαθὸν ἐν τῇ τῆς κυβερνήσεως τάξει μάλιστα ἐστίν.

13 *ex répété deux fois dans A* 22 *Eccle. 9, 11*

Ἔτι, εἰ πᾶσα αἰτία φροντίζει ὧν προάγει ὡς δυνατόν, καὶ ὁ Θεὸς ἐπιμέλειαν ἔχει τῶν μερικῶν, ὧν ἐστὶν αἷτιος· καὶ αἱ ἐνέργειαι γὰρ καὶ αἱ κινήσεις τῶν αἰτιῶν τῶν μερικῶν τῇ θείᾳ προνοίᾳ ὑπόκεινται, καὶ αἱ κινήσεις αὐτῶν τῶν μερικῶν.

f. 95 Ἔτι, εἰ τῶν καθόλου ὁ Θεὸς φροντίζει, καὶ τῶν καθ' ἕκαστα ἀνάγκη φροντίζειν αὐτόν, ὧν πάντων ἀπολωλότων, οὐδὲ τὰ καθόλου μένειν δύναται· ἄλλως δ' ἂν, ἀτελής καὶ οὐ σαφὴ ἦν ἡ αὐτοῦ πρόνοια. Οὐ προνοεῖται δὲ τῶν καθ' ἕκαστα μέχρι τῆς ἐν τῷ εἶναι αὐτῶν συντηρήσεως, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν περὶ αὐτὰ συμβαινόντων, ἃ πρὸς τὴν αὐτῶν συντήρησιν ἢ φθορὰν εἰσι τεταγμένα· οὐδὲν γὰρ δύναται συμβαίνειν περὶ τὰ μερικά τινος εἶδους, ὃ μὴ δυνατόν ἀνάγειν κατὰ τινὰ τρόπον εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ εἶδους ἐκείνου. Οὕτω τοίνυν οὐ μᾶλλον ὑπόκεινται τὰ μερικά τῇ προνοίᾳ κατὰ τὴν ἐν τῷ εἶναι συντήρησιν ἢ κατὰ τὰ ἄλλα.

Ἔτι, ὡς ἡ θεωρητικὴ γνῶσις τελειοῦται ἐν τῷ καθόλου, οὕτως ἡ
15 πρακτικὴ ἐν τῷ μερικῷ· τῆς μὲν γὰρ τέλος, ἡ ἀλήθεια, ἐν τοῖς αὐλοῖς πρώτως οὔσα καὶ τοῖς καθόλου, τῆς δὲ, ἡ πρᾶξις περὶ τὰ καθ' ἕκαστα οὔσα· ὅθεν ὁ ἰατρὸς οὐ καθόλου τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸν τινὰ ἰατρεύει. Ἡ δὲ πρόνοια ὁμοιωταὶ τῇ πρακτικῇ γνῶσει, τακτικὴ οὔσα τῶν πραγμάτων πρὸς τὸ τέλος. Ἦν ἂν οὖν ἡ θεία γνῶσις ἀτελής, εἰ μέχρι τῶν καθ' ἕκαστα
20 οὐ προήει.

Ἔτι, ὡς ἐν τῇ θεωρητικῇ τελειότερος ὅς πρὸς τῇ καθόλου καὶ τὴν ἰδίαν τῶν πραγμάτων ἔχει γνῶσιν, πολλῷ πλέον ἐν τῇ πρακτικῇ τελειότερος ὁ μὴ μόνον ἐν τῷ καθόλου, ἀλλὰ κατὰ μέρος οἰκονομῶν τὰ πράγματα καὶ διατιθεῖς πρὸς ἐνέργειαν. Ἡ δὲ θεία πρόνοια τελειοτάτη ἐστίν.

Ἔτι, εἰ τοῦ ὄντος καθόσον ὄν προνοεῖ ὁ Θεός, ὅτι καὶ αἷτιος αὐτοῦ, τὰ δὲ μερικά καὶ καθ' ἕκαστον ὄντα εἰσί, καὶ μᾶλλον ὄντα ἢ τὰ καθόλου, οὐδὲ καθ' αὐτὰ εἰσι τὰ καθόλου, ἀλλ' ἐν τοῖς μερικοῖς, δῆλον ὅτι καὶ τῶν καθ' ἕκαστα ἡ θεία ἐστὶ πρόνοια.

Ἔτι, τῆς θείας ἀγαθότητος μετέχει τὰ καθ' ἕκαστα καὶ τὰ συμβεβηκότα· ὑπόκεινται δὲ πάντα τῇ θείᾳ προνοίᾳ καθόσον ὑπ' αὐτῆς τάττονται πρὸς τὸ ἔσχατον τέλος, ὃ ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ ἀγαθότης, ὡς εἶναι τὴν μετοχὴν τῆς θείας ἀγαθότητος διὰ τῆς θείας προνοίας ἐν τοῖς κτίσμασιν. Ἀνάγκη τοίνυν τὴν θείαν πρόνοιαν καὶ πρὸς ταῦτα ἑαυτὴν ἐκτείνειν.

Ἐντεῦθεν ἐστὶν ὃ λέγεται ἐν τῷ ἕκτῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον· „Δύο
35 στρουθία ἀσσαρίου πωλεῖται, καὶ ἐν ἑξ αὐτῶν οὐ πεσεῖται εἰς τὴν γῆν ἄνευ τοῦ Πατρὸς μου“· καὶ ἐν τῷ τῆς Σοφίας ὀγδόῳ· „Ἀπτεται ἐκ τοῦ
f. 95 ἔσχατου | μέχρι τοῦ ἔσχατου ἰσχυρῶς“, τουτέστιν ἀπὸ τῶν πρώτων κτισμάτων μέχρι καὶ τῶν ἔσχατων. Ἐκβάλλεται δὲ καὶ ἡ αἴρεσις τῶν λεγόν-

των τὴν θείαν πρόνοιαν μὴ μέχρι καὶ τῶν μερικῶν ἑαυτὴν ἐκτείνειν, ἣν δὴ δόξαν Ἀριστοτέλει τινὲς ἀνατιθέασιν, εἰ καὶ ἐκ τῶν λόγων αὐτοῦ ληφθῆναι οὐ δύναται.

LXXVI. — Ὅτι ἡ θεία πρόνοια ἀμέσως πάντων ἐστὶ τῶν καθ' ἕκαστα.

Τινὲς δὲ συνεχώρησαν μὲν τὴν θείαν πρόνοιαν μέχρι τῶν καθ' ἕκαστα προϊέναι, μεσιτευόντων μόντοι τινῶν αἰτίων· ὑπέθεντο γὰρ τριπλῆν εἶναι τὴν πρόνοιαν, πρώτην μὲν τὴν τοῦ ἄκρου Θεοῦ, ὃς πρώτως προνοεῖ τῶν ἀσωμάτων καὶ νοερῶν ὡς οἰκείων, ἔπειτα καὶ τοῦ κόσμου παντός, ὅσον πρὸς τὰ γένη καὶ εἶδη καὶ τὰς καθόλου αἰτίας, ἦτοι τὰ οὐράνια σώματα· δευτέραν δέ, ἣ προνοεῖ τῶν καθ' ἕκαστα, ὅσον πρὸς τὴν γένεσιν αὐτῶν καὶ φθορὰν καὶ τὰς ἄλλας μεταβολάς, ἣν τοῖς τὸν οὐρανὸν περιῖοῦσι θεοῖς ἀπέδωκαν· τρίτην, ἣ προνοεῖ τῶν τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ προσηκόντων, καὶ ταύτην δαίμοσι τισιν ἀπέδωκαν περὶ τὴν γῆν στρεφομένοις, οἳ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων κατ' αὐτούς εἰσι φύλακες· ἐξαρτῶσι δὲ τῆς πρώτης τὴν δευτέραν καὶ τρίτην πρόνοιαν· ὁ γὰρ πρῶτος Θεὸς τοὺς δευτέρους καὶ τρίτους προνοητὰς κατεστήσατο. Αὕτη ἡ δόξα εἰς Πλάτωνα μὲν ἀναφέρεται, τῇ δὲ καθολικῇ πίστει συνάδει μὲν, ὅτι τὴν πάντων πρόνοιαν ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀναφέρει ὡς εἰς πρῶτον ποιητὴν, μάχεται δὲ κατὰ τὸ τέλος, ὅτι οὐ πάντα τὰ μερικὰ τῇ θείᾳ φησὶν ὑποκεῖσθαι προνοίᾳ, καίτοι γε ὁ Θεὸς ἀμεσον ἔχει τῶν καθ' ἕκαστα γινώσκων, οὐ μόνον ἐν ταῖς αὐτῶν αἰτίαις ταῦτα γινώσκων, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτοῖς, ὡς δέδεικται ἐν τῷ πρώτῳ· ἄτοπον δὲ τὰ καθ' ἕκαστον γινώσκωντα, τὴν τάξιν μὴ θέλειν αὐτῶν, ἐν ἣ τὸ τῶν πραγμάτων ἀγαθὸν ἐξαιρέτως ἐστὶν τῆς θελήσεως αὐτοῦ, πάσης ἀγαθότητος οὔσης ἀρχῆς. Ἀνάγκη τοίνυν, ὥσπερ ἀμέσως γινώσκει τὰ μερικὰ, οὕτω καὶ ἀμέσως τὴν τάξιν αὐτῶν ὑφιστάνειν· εἰ γὰρ μὴ προενόει τῶν ὑποκάτω καὶ μερικῶν ἀμέσως, ἢ διὰ τὸ καταφρονεῖν τοῦτ' ἂν ἦν, ἢ διὰ τὸ μὴ ἐλαττοῦσθαι τὴν θείαν ἀξίαν, ὡς τινες λέγουσιν. Τοῦτο δὲ ἄλογον· μείζον γὰρ ἐστὶ τῆς τινῶν τάξεως προνοεῖν καὶ ταύτης φροντίζειν ἢ ἐν αὐτοῖς ἐνεργεῖν. Ἄλλ' ὁ Θεὸς ἐν πᾶσιν ἐδείχθη ἐνεργῶν, καὶ τοῦτο οὐδὲν αὐτοῦ τῇ ἀξίᾳ λυμαίνεται, ἀλλὰ μᾶλλον τῇ ὑπερκειμένῃ καὶ καθόλου τούτου δυνάμει προσίκει. Οὔτε καταφρονεῖν ἄρα τούτων αὐτῷ προσήκον ἐστὶν, οὔτ' ἀνάξιον τῆς ἀξίας αὐτοῦ, εἰ περὶ τὰ καθ' ἕκαστα ταυτὶ πρόνοιαν ἀμεσον ἔχει.

Ἐντεῦθεν ἐστὶ τὸ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους· „Τὰ ἀπὸ Θεοῦ τεταγμένα εἰσὶν“· καὶ ἐν τοῖς Κριταῖς· „Σὺ ἐποίησας τὰ πρότερα, κάκεινα μετὰ τὰ ἄλλα ἀνελογίσω, καὶ τοῦτο γέγονεν, ὅτι αὐτὸς ἠθέλησας“.

LXXVII. — Ὅτι ἡ τῆς θείας προνοίας ἀποπλήρωσις διὰ μέσον τῶν δευτέρων αἰτίων ἐστίν.

Δυοῖν δὲ περὶ τὴν πρόνοιαν ζητουμένων, ὧν πρῶτον, ἡ τάξις αὐτῆ, δεύτερον, ἡ τῆς τάξεως ἀποπλήρωσις, καὶ τοῦ μὲν πρώτου διὰ τῆς γνωστικῆς δυνάμεως γινομένου καὶ τοῖς ὑψηλοτέροις προσήκοντος, τοῦ δὲ λοιποῦ διὰ τῆς πρακτικῆς γινομένου δυνάμεως, ἀμφω ταῦτα ἐν τῷ Θεῷ ἐσχάτως τέλεια εὐρίσκονται, ἐν ᾧ καὶ τελειοτάτη σοφία πρὸς τὸ τάττειν ἐστί, καὶ τελειοτάτη πρὸς τὸ ποιεῖν δύναμις, καὶ διὰ τοῦτο ἀναγκαῖον αὐτὸν τῇ αὐτοῦ σοφίᾳ καὶ τὰς τῶν ἐλαχίστων τάξεις διατιθέναι· ἀποπληροῖ δὲ τὰ ἐλάχιστα διὰ τῶν ταπεινοτέρων δυνάμεων, δι' ὧν ἐνεργεῖ, ὡσπερ ἡ καθόλου δύναμις καὶ ὑψηλότερα διὰ τῆς ταπεινοτέρας καὶ μερικῆς. Καὶ διὰ τοῦτο προσήκον ἦν τὰς ταπεινοτέρας ποιητικὰς δυνάμεις ἀποπληρωτικὰς εἶναι τῆς θείας προνοίας.

Ἔτι, τῇ τοῦ ἀρχόντος ἀξία προσήκον ἐστὶ πολλοὺς ἔχειν καὶ ταπεινοτέρους τῆς ἀρχῆς ὑπηρέτας, ὡς τοσοῦτον ὑψηλοτέρας καὶ μείζονος οὐσης, ὅσῳ πλείους αὐτῇ διαφόρων βαθμῶν ὄντες ὑπόκεινται.

Ἔτι, τῇ τελειότητι τῆς διὰ πάντων προνοίας καὶ τῆς ἐκεῖθεν χορηγηθείσης τῷ παντὶ τάξεως ἀρμόζει τὸ ἐκ τοῦ πληρώματος τῶν μᾶλλον ἐχόντων ἀγαθὸν τι προϊέναι τοῖς ἥττον ἔχουσιν, ὥστε διὰ τῶν μᾶλλον τῆς θείας ἀγαθότητος μετεχόντων εὐλόγως ἡ τῆς θείας ἀρχῆς ὑπηρεσία πληροῦται.

Ἔτι, ὡσπερ ἀποτελεσμάτων τάξις ἐστίν, οὕτω καὶ αἰτίων ἐχρῆν εἶναι τάξιν, ὡς ἂν διήκῃ τὸ τῆς τάξεως ἀγαθὸν διὰ πάντων, ὅσῳ καὶ ἡ ἐν τοῖς αἰτίοις τάξις τιμιωτέρα ἐστὶν τῆς ἐν τοῖς ἀποτελέσμασιν. Καὶ διὰ τοῦτο ἔδει μέσα εἶναι αἷτια τῇ θείᾳ προνοίᾳ ὑπηρετούμενα, ὡς ἐν τοῖς Ψαλμοῖς· „Εὐλογεῖτε τὸν Κύριον πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ, λειτουργοὶ αὐτοῦ ποιοῦντες τὸ θέλημα αὐτοῦ“· Καὶ πάλιν· „Πῦρ, χάλαζα, καὶ τὰ ἐξῆς, τὰ ποιοῦντα τὸν λόγον αὐτοῦ“.

Γ. 96^v LXXVIII. — Ὅτι τὰ ἄλλα τῶν νοερῶν μεσιτευόντων ὑπὸ Θεοῦ διοικοῦνται.

Ἐπεὶ δὲ τῇ θείᾳ προνοίᾳ προσήκει τὸ σύμφωνον τὴν ἐν τοῖς πράγμασι σφίζεσθαι τάξιν, τάξις δὲ ἐστὶ τὸ ἀπὸ τῶν ἀκρων μέχρι τῶν ἐσχάτων ἀναλόγως κατιέναι, ἀνάγκη τὴν θείαν πρόνοιαν κατὰ τινα ἀναλογίαν καὶ μέχρι τῶν ἐσχάτων προϊέναι πραγμάτων· αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ τάξις, ἔν' ὡσπερ ὑπὸ τὸν Θεὸν εἰσὶ τὰ ἀκρότατα τῶν κτισμάτων καὶ ὑπ' αὐτοῦ διοικοῦνται, οὕτω καὶ τὰ ὑποκάτω ὑπὸ τὰ ὑπερέχοντα κτίσματα ὡσιν, καὶ ἀρχωνται ὑπ' ἐκείνων. Ἰῶν δὲ κτισμάτων πάντων ἀνωτέρω εἰσὶ τὰ λογικά, ὡς ἐκ

τῶν εἰρημένων φανερόν· Ὁ λόγος ἄρα τῆς προνοίας ἀπαιτεῖ τὰ λοιπὰ κτίσματα διὰ τῶν λογικῶν διοικεῖσθαι, καὶ ὅτι τὰ λογικὰ κτίσματα ἀμφωτέρων μετέχουσι τῶν δυνάμεων, γνωστικῆς δηλαδὴ καὶ πρακτικῆς, τὰ δὲ λοιπὰ τῆς πρακτικῆς μόνον, ἃ δεῖ διὰ τῶν λογικῶν ὑπὸ τῆς θείας διοικεῖσθαι προνοίας· οὐ γὰρ εἰκῆ τοῖς λογικοῖς καὶ ἀμφω ἐδόθησαν αἱ δυνάμεις· καὶ ὅτι αἱ μερικαὶ δυνάμεις ὑπὸ τῶν ὀλικῶν πεφύκασι κινεῖσθαι δυνάμεων, ὃ φανερόν ἐπὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς τέχνης· ἡ δὲ νοερὰ δύναμις, καθολικωτέρα πάσης δυνάμεως πρακτικῆς· ἡ μὲν γὰρ νοερὰ καθόλου περιέχει εἶδη· πᾶσα δὲ πρακτικὴ μόνον εἶδος τι ἰδίον ἐστὶν ἐνεργοῦντος τινός. Καὶ ἀνάγκη οὕτω διὰ τῶν νοερῶν δυνάμεων κινεῖσθαι καὶ διοικεῖσθαι πάντα τὰ ἄλλα κτίσματα.

LXXIX. — Ὅτι αἱ ὑποβεβηκυῖαι χωρισταὶ οὐσίαι διὰ τῶν ὑψηλοτέρων διοικοῦνται.

Ἐπεὶ γὰρ καὶ τῶν νοερῶν κτισμάτων ἕτερα ἑτέρων εἰσὶν ὑψηλότερα, ὡς ἐκ τῶν ἀνωτέρω φανερόν, ἀνάγκη τὰς ὑποβεβηκυῖας τῶν νοερῶν φύσεων διοικεῖσθαι διὰ τῶν ὑψηλοτέρων· αἱ τε γὰρ καθολικώτεραι δυνάμεις κινήτικα εἰσὶ τῶν μερικῶν, ὡς εἴρηται, καὶ αἱ πλησιέστεραι τῇ ἀρχῇ ἄρχουσι τῶν μᾶλλον διίσταμένων, ὃ καὶ ἐπὶ τῶν θεωρητικῶν καὶ πρακτικῶν ἐπιστημῶν δηλόν ἐστίν· ἡ τε γὰρ ἐξ ἑτέρας λαμβάνουσα τὰς ἀρχὰς ὑπ' ἐκείνην ἐστίν, καὶ ἡ πλησιέστερα τῷ τέλει, ὅπερ ἐστὶν ἀρχὴ ἐν τοῖς πρακτικοῖς, ἀρχιτεκτονικὴ ἐστὶ πρὸς τὴν μᾶλλον διίσταμένην αὐτοῦ.

Ἐπι, αἱ ὑψηλότεραι νοεραὶ οὐσίαι δαψιλέστερον τῆς θείας σοφίας δέχονται τὴν ἐπίρροιαν, ἢ σοφία θεία διοικοῦνται τὰ πάντα, καὶ οὕτω διοικοῦσιν αὐταὶ τὰς ἡττον αὐτῆς μετεχούσας· λέγονται δὲ τὰ ἀνωτέρω, πνεύματα καὶ ἄγγελοι, ὡς ἄγοντες τοὺς ὑποδεεστέρους τῷ ἐξαγγέλλειν, ὡς ἐν Ψαλμοῖς· „Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα“, καὶ τὰ ἐξῆς.

LXXX. — Περὶ τῆς διοικήσεως τῶν οὐρανίων ταγμάτων. f. 97

Ἐπεὶ δ' ὡς δέδεικται, ὑπὸ τῶν ἀσωμάτων ἄρχονται τὰ σωματικά, τῶν δὲ σωματικῶν ἐστὶ τις τάξις, ἀνάγκη τὰ μὲν ἀνώτατα τῶν σωματικῶν ὑπὸ τῶν ἀνωτάτων νοερῶν οὐσιῶν ἄρχεσθαι, διὰ δὲ τῶν ὑποβεβηκυῖων τὰ ὑποβεβηκότα. Ἐπεὶ δ' ὅσῃ τις οὐσία ὑψηλοτέρα ἐστίν, τοσοῦτον ἡ ταύτης δύναμις καθολικωτέρα ἐστίν, ἡ δὲ τῆς νοερᾶς οὐσίας δύναμις τῆς τοῦ σώματος δυνάμεως ἐστὶ καθολικωτέρα, αἱ μὲν ἀνώταται τῶν νοερῶν οὐσιῶν δυνάμεις εἰσὶν οὐ διὰ τινος σωματικῆς δυνάμεως ἐξελισσόμεναι,

18 Ce titre est mis en note à la place de celui que porte le texte, qui n'est autre que celui du chapitre précédent, reproduit par distraction: "Ὅτι τὰ ἄλλα τῶν νοερῶν, etc. 27 Ps. 108, 4

καὶ διὰ τοῦτο οὐκ εἰσὶ σώμασιν ἠγνωμέναι· αἱ δὲ ὑποβεβηκυῖαι δυνάμεις ἔχουσι μερικὰς διὰ τινων σωματικῶν ἐξελισσομένας ὀργάνων, καὶ διὰ τοῦτ' ἀνάγκη σώμασι ταύτας ἐνοῦσθαι· ὡς δὲ αἱ ἀνωτέρω τῶν νοερῶν δυνάμεων καθολικωτέρας εἰσὶ δυνάμεως, οὕτω καὶ τελειότεραν τὴν θεϊαν διοίκησιν παρὰ τοῦ Θεοῦ δέχονται, καὶ τελειότεραν τῆς τάξεως γνῶσιν, καὶ ἀμέσως παρ' αὐτοῦ, ἧς δὴ τελειοτάτης ἀνάγκη δι' αὐτῶν τὰς κατωτέρω τυγχάνειν, ὡσπερ προεῖρηται τὴν καθόλου τοῦ μαθητοῦ γνῶσιν διὰ τὴν τοῦ διδασκάλου γνῶσιν, γινώσκοντος κατὰ τὸ ἰδικόν, πρὸς τὸ τέλειον ἄγεσθαι. Ἐπεὶ δὲ πρώτη ἀρχὴ ἐν τῇ τῆς προνοίας διατάξει τὸ τέλος ἐστὶ· δευτέρα, τὸ τοῦ ποιούντος εἶδος· τρίτη, ἡ τῆς τάξεως τῶν ἀποτελεσμάτων διάθεσις, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ταῖς τέχναις ἢ μὲν θεωροῦσα τὸ τέλος ἀρχιτεκτονικὴ ἐστίν, ἢ δὲ θεωροῦσα τὸ εἶδος, ἐπιτακτικὴ τῆς ἐργολαβικῆς, ὡς ἔχουσιν κυβερνητικὴ καὶ ναυπηγικὴ καὶ δρυτομικὴ, οὕτω καὶ ἐν ταῖς νοῖς ἐστὶ τὶς τάξις ὁμοία. Οἱ μὲν γὰρ τῆς προνοίας τῶν ὄλων τὴν γνῶσιν ἐν αὐτῷ τῷ ἐσχάτῳ τέλει λαμβάνουσιν, ὅπερ ἡ θεία ἀγαθότης ἐστίν, ἕτεροι μὲντοι ἐτέρων καθαρώτερον, καὶ οὗτοι λέγονται σεραφίμ, οἶον καίοντες ἢ ἐμπρησταί. Οἱ δεῦτεροι λέγονται χερουβίμ, ἤγουν πλήρωσις ἐπιστήμης, ἐφόσον τῷ γνωστῷ εἶδει τελειοῦται ἢ ἐπιστήμη. Ἡ δὲ τρίτη τάξις λέγονται θρόνοι, ὡς πρὸς πάντας τὰς θείας ὑποδοχὰς οἰκείως ἐπι-
 20 τήδουσι.

Μετὰ ταύτην τὴν τριάδα τῆς τάξεως, ἄλλη τριάς ἐστίν, κυριότητες ὀνομαζομένη, δυνάμεις, ἐξουσίαι. Καὶ τῶν μὲν κυριοτήτων ἐστὶν τὸ ἐπιτάττειν, ὃ δεήσει τοὺς ἄλλους ἀποπληροῦν· τῶν δὲ δυνάμεων ἐστὶν
 f. 97 v | ἀποπληροῦν, εἴ τι καθόλου καὶ πρῶτον ἐν ταῖς θεαῖς διακονίαις ἀπο-
 25 πληρωθῆναι προσήκει, ὃ δυνάμεως ἐστὶ δραστηριωτέρας, καὶ διὰ τοῦτο οὕτως ὀνομάζονται. Ταύταις ἢ κίνησις τῶν οὐρανίων σωμάτων ἀποδίδεται, διὸ καὶ δυνάμεις οὐρανῶν ὀνομάζονται ἐν τῷ κατὰ Λουκᾶν, καὶ ἡ τῶν θεοσημειῶν ἐνέργεια. Τῶν δὲ ἐξουσιῶν ἐστὶν τὰς ἐναντίας ἀγχείν δυνάμεις καὶ ἀσύγχυτον τὴν περὶ τὰς θείας ὑποδοχὰς τάξιν διατηρεῖν.

Ἡ τρίτη διακόσμησις ἀμέσως τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων προΐσταται· ἐστὶ μὲντοι γε καὶ ἐν ταύτῃ τάξις τριπλῆ. Τὸ μὲν γὰρ κοινότερον τῶν ἀνθρωπίνων ἀγαθῶν, οἶον ἔθλους ἢ πόλεως ἢ συνοικίας, τῇ τῶν ἀρχῶν τάξει προσήκει· ὅθεν αἱ τῶν βασιλειῶν διαθέσεις καὶ βασιλέων, καὶ μεταβολαὶ αὐτῶν ἐξ ἔθλους εἰς ἔθνος, καὶ αἱ πρὸς τοὺς ἀρχόντας ὑποθη-
 30 και περὶ τῶν τῇ ἀρχῇ συμφερόντων ταύτῃ τῇ τάξει ἀνήκουσιν. Τὸ μὲντοι ἐνὶ μὲν ἀνθρώπῳ ἀνήκον ἀγαθόν, πολλοῖς δὲ χρησιμεῦον, ὡς τὰ περὶ πίστεως καὶ θείας λατρείας, τοῖς ἀρχαγγέλοις προσήκει, ὡσπερ ὁ ἀρχάγγελος Γαβριήλ τὴν τοῦ Λόγου σάρκωσιν εὐηγγελίσαστο τῇ μακαρίᾳ παρθένῳ, τὴν ὑπὸ πάντων πιστευθησομένην. Τὰ δὲ μερικῶς τινι προσήκοντα ἀνθρώ-
 40 πινα ἀγαθὰ τῇ τάξει τῶν ἀγγέλων προσήκουσιν, οἱ καὶ φύλακες εἶναι

τῶν ἀνθρώπων λέγονται, κατ' ἐκεῖνο τῶν Ψαλμῶν, ὅτι „τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ τοῦ διαφυλάξαι σε“. Ἔστι δὲ πάσαις ταῖς τεταγμέναις δυνάμεσι τοῦτο κοινόν, τὸ τῇ δυνάμει τῆς ἀνωτέρας δυνάμεως πάσας τὰς ὑποκάτω ἐνεργεῖν· ὅθεν ὁ τῇ τάξει τῶν σεραφίμ προσήκειν ἐλέγομεν, πᾶσαι αἱ κατώτεραι τῇ δυνάμει τούτων περαίνουσιν· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τάξεων τοῦτο δεῖ θεωρεῖν.

LXXXI. — Ὅτι αἱ ὑποβεβηκυῖαι νοεραὶ οὐσίαι ταῖς ἀνωτέραις διοικοῦνται.

Αἱ δὲ ἀνθρώπιναί ψυχαί, τὴν ἐσχάτην τῶν νοερῶν οὐσιῶν ἔχουσαι¹⁰ τάξιν, ὡς εἴρηται, δι' ἐκείνων τῶν ὑπερκειμένων εἰκότως τοῦ οἰκείου τυγχάνουσιν ἀγαθοῦ, οὐ τυχεῖν καθάπαξ ἀδυνατοῦσι διὰ τὴν τοῦ νοεροῦ φωτὸς ἀσθένειαν, μὴ ὑπ' ἐκείνων τῶν πνευμάτων βοηθούμεναι.

Ἐπεὶ δὲ τὸ τοῦ νοεροῦ φωτὸς μετέχει ὁ ἄνθρωπος, τούτῳ κατὰ τὴν τῆς θείας προνοίας τάξιν τὰ ἄλογα ὑποτάττονται ζῷα, ἅπερ νοῦ κατ' οὐδένα¹⁵ μετέχουσι τρόπον. | Ὅθεν ἐν τῇ Γενέσει λέγεται, μετὰ τὸ εἰπεῖν· „Καὶ ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν“, τούτεστι κατὰ τὸν νοῦν· „Καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης“, καὶ τὰ ἐξῆς. Τὰ δὲ ἄλογα ἐστέρηνται μὲν νοῦ, γνῶσιν δὲ τινα ἔχοντα, τῶν ἐστερημένων γνώσεως πάντη προτιμῶνται, τῶν φυτῶν δηλαδή, καὶ τῶν ἄλλων.²⁰ Διὰ τοῦτο· „Καὶ ἔστωσαν ὑμῖν, φησὶν, εἰς βρῶσιν τὰ φυτὰ, καὶ πᾶσι τοῖς ζῷοις τῆς γῆς“. Αὐτῶν δὲ τῶν παντάπασι γνώσεως ἐστερημένων τῷ ἐν τῷ ποιεῖν ἰσχυροτέρῳ ὑπόκειται τὸ ἀσθενέστερον.

Ὡσαύτως καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἀνθρώποις εὐρίσκεται τις τάξις. Οἱ γὰρ κατὰ νοῦν ὑπερέχοντες ἄρχουσι φύσει· οἱ δὲ τὸν μὲν νοῦν ἀσθενέστεροι,²⁵ τῷ δὲ σώματι δυνατώτεροι, δουλεύειν ἐτάχθησαν, ὡς ἐν τῷ Σολομῶντι λέγεται· „Ἀνὴρ δὲ μωρὸς τῷ σοφῷ δουλεύσει“· καὶ ἐν τῇ Ἐξόδῳ· „Ἐκλεξαι ἀπὸ παντὸς τοῦ πλήθους ἄνδρας σοφοὺς καὶ φοβουμένους τὸν Θεόν, οἳ κρινοῦσι τὸν λαὸν κατὰ πάντα καιρόν“. Ὡσπερ δὲ ἐν ἐνὶ ἀνθρώπῳ ἀταξία συμβαίνει, τοῦ μὲν νοῦ τῇ αἰσθητικῇ δυνάμει δουλευόντος, τῆς δὲ³⁰ πρὸς τὴν τοῦ ἀνεπιτηδείου σώματος κίνησιν ἐλκομένης, οὕτω καὶ τῷ πλήθει καὶ τῇ ἀρχῇ τῶν ἀνθρώπων πρόεισιν ἀταξία, ὅταν τις μὴ κατὰ τὴν ἐν τῷ νῷ ὑπεροχὴν ἄρχειν αἰρεθῆ, ἀλλὰ σωματικῇ δυνάμει νοσφίζηται τὴν ἀρχήν, ὡς ἐν τῷ Ἐκκλησιαστικῷ λέγεται· „Ἔστι πονηρὸν ὁ εἶδον ὑπὸ τὸν ἥλιον· ἄρχοντα μωρὸν ἐν ἀξίᾳ ὑπερεχούση“. Αὕτη δὲ ἡ ἀταξία τὴν³⁵ θεῖαν οὐκ ἀναιρεῖ πρόνοιαν· πρόεισι γὰρ θεία παραχωρήσει διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν ὑποκάτω ποιούντων, ὡς εἴρηται καὶ περὶ τῶν ἄλλων κακῶν. Ἄλλ' οὐδὲ παντελῶς δι' αὐτὴν ἢ φυσικῇ διαστρέφεται τάξις·

1 Ps. 90, 11

16 Gen. 1, 26

21 Gen. 29-30

34 Eccle. 10, 5

ἀσθενῆς γάρ ἐστιν ἡ τῶν ἀνοήτων ἀρχή, μὴ τῇ βουλῇ τῶν σοφῶν ἰσχυροποιουμένη· καὶ ἐπεὶ ὁ βουλευόμενος τοῦ τὴν βουλήν λαμβάνοντος ἄρχει καὶ πῶς ἐξουσιάζει, λέγεται ἐν ταῖς Παροιμίαις, ὅτι „δοῦλος σοφὸς ἄρξει υἱῶν ἀνοήτων“. Φανερόν τοίνυν, ὅπως ἡ θεῖα πρόνοια πᾶσιν ἐπιτίθησι τάξιν, ἔν' ἣ φανερόν τὸ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους λεγόμενον, ὅτι „τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ τεταγμένα εἰσίν“.

f. 98^v LXXXII. — Ὅτι τὰ ὑποκάτω σώματα ὑπὸ Θεοῦ διὰ τῶν ὑπεράνω κινουῦνται.

10 Ἴνα δὲ ἡ διάθεσις τῆς θείας προνοίας ἀναλόγως μέχρι καὶ τῶν ἐσχάτων κατήγ, καὶ τὰ ὑποκάτω σώματα διὰ τῶν ἀνωτέρων διοικουῦνται, ὡς ἐπὶ τῶν νοερῶν οὐσιῶν εἴρηται.

Ἄσφ γάρ τι σῶμα ἀνώτερόν ἐστιν, καὶ εἰδικώτερόν ἐστιν, καὶ διὰ τοῦτο εὐλόγως ὁ τοῦ ἀνωτέρου τύπος καὶ τοῦ κατωτέρου ἐστίν. Ὡς γάρ 15 τοῦ τύπου τὸ περιέχειν, οὕτω καὶ τοῦ εἴδους ἐστίν· οὕτω τὸ ὕδωρ τῆς γῆς ἐστίν εἰδικώτερον, καὶ τοῦ ὕδατος ὁ ἀήρ, καὶ τὸ πῦρ τοῦ ἀέρος. Ἐὰ δὲ οὐράνια σώματα, ἀνώτερα τῶν ὑποκάτω σωμάτων, ὥστε καὶ εἰδικώτερα καὶ μᾶλλον ποιητικά, καὶ διὰ τοῦτο δρῶσιν εἰς τὰ ὑποκάτω, καὶ τούτοις τὰ ὑποκάτω διατίθενται.

20 Καὶ ὅτι καθολικωτέρας εἰσὶ δυνάμεις, ὡς ἄνευ ἐναντιότητος ὄντα καὶ τέλεια ἐν ταῖς αὐτῶν φύσεσιν, ὃ καὶ τῇ κινήσει δῆλον αὐτῶν. Ἦς δὲ καθόλου δυνάμεις δεῖ κινητικὰς εἶναι τῶν μερικῶν, ὡς ἐδείχθη.

Καὶ ὅτι ὁμοιότερά εἰσι ταῖς χωρισταῖς οὐσίαις, δι' ὧν οἰκονομοῦνται τὰ ἄλλα· ἀφθαρτα γὰρ ὡς ἐκεῖνα, καὶ ἐγγύτερα ὡς ἀμέσως κινούμενα, 25 καὶ διὰ τοῦτο δι' ἐκείνων τὰ ὑποκάτω διεξάγεσθαι δεῖ.

Καὶ ὅτι ὁμοιότερά εἰσι τῇ πρώτῃ ἀκινήτῃ ἀρχῇ τῆς κινήσεως, ὡς τὰ κινούμενα καθ' ἓν μόνον εἶδος κινήσεως ὁμοιότερα τῇ ἀκινήσει τῶν κατὰ πᾶν εἶδος κινήσεως κινουμένων· καὶ διὰ τοῦτο ἀρχικὰ εἰσι τὰ ἄνω τῶν κάτω καὶ κινητικά. Οὕτως οὖν φανερόν, ὅτι τὰ ὑποκάτω σώματα ὑπὸ 30 Θεοῦ διὰ τῶν ὑπεράνω κινουῦνται.

LXXXIII.

Τούτοις προσέκειτο ἐπίλογος τῶν προειρημένων.

35 LXXXIV. — Ὅτι τὰ οὐράνια σώματα οὐ δύνανται αἷτια εἶναι τῶν περὶ τὸν νοῦν.

Δέδεικται γὰρ τὸ τὰ ὑποκάτω διὰ τῶν ὑπεράνω διοικεῖσθαι τάξιν εἶναι τῆς θείας προνοίας· ὁ δὲ νοῦς τῇ τῆς φύσεως τάξει πάντων τῶν

σωμάτων ὑπέγκεται· ἀδύνατον ἄρα τὰ οὐράνια σώματα εἰς τὸν νοῦν ἀντικρυς δρᾶν. Οὐκ ἄρα δύνανται καθ' αὐτὰ τῶν περὶ τὸν νοῦν αἷτια εἶναι.

Ἔτι, πᾶν σῶμα μετὰ κινήσεων ποιεῖ, καθόσον κινεῖ τὸ πάσχον ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῇ κινεῖσθαι· τὰ δὲ περὶ τὸν νοῦν παντελῶς εἰσιν ἔξω κινήσεως, εἴ τις καθ' αὐτὸ λέγοι. Ἡρεμία μὲν οὖν καὶ οὐ κινήσεσιν ἡ ψυχὴ φρόνιμος καὶ ἐπιστήμων γίνεται, ὡς ἐν ἐβδόμῳ τῶν Φυσικῶν λέγεται. Οὐκ ἄρα τὰ οὐράνια σώματα αἷτια καθ' αὐτὰ τῶν περὶ τὸν νοῦν.

Ἔτι, ὁ ἀνθρώπινος νοῦς δυνάμει ἐστὶ πρὸς μόνον τὰ ἐνεργεῖα νοητά, ἡ 99 ἄγεται δὲ τι ἐκ δυνάμεως εἰς ἐνέργειαν διὰ τοῦ ἐνεργεῖα ὄντος· τὰ δὲ οὐράνια σώματα οὐκ εἰσὶν ἐνεργεῖα νοητά, καθ' ἕκαστα ὄντα καὶ αἰσθητά. 10 Οὐ δύνανται ἄρα εἰς τὸν νοῦν ἀντικρυς δρᾶν.

Ἔτι, ὧν αἱ τῶν οὐρανίων κινήσεις αἷτιοι, χρόνῳ ὑπόκεινται· ὁ δὲ νοῦς τῇ ἑαυτοῦ ἐνεργείᾳ ὡσπερ τόπον, οὕτω καὶ χρόνον οὐχ ὀρίζει· θεωρεῖ γὰρ τὸ καθόλου, ὃ κεχώρισται τοῦ ἐνταῦθα καὶ νῦν. Οὐκ ἄρα ἡ νοερά ἐνέργεια ὑπόκειται ταῖς οὐρανίαις κινήσεσιν. 15

Ἔτι, οὐδὲν δύναται τοῖς ταπεινοτέροις ὑποκεῖσθαι κατ' ἐκείνο, καθὼς τοῖς ὑψηλοτέροις ἐνοῦται· ἡ δὲ ἡμετέρα ψυχὴ κατὰ τὸ νοεῖν ταῖς νοεραῖς οὐσίαις ἐνοῦται, αἱ τῇ τάξει τῆς φύσεως τῶν οὐρανίων σωμάτων εἰσὶν ὑψηλότεραι.

Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ἱερὰ Γραφή οὐ σώματί τινι, ἀλλὰ τῷ Θεῷ ἀποδίδωσι 20 τὴν αἷτιαν τῆς ἡμετέρας νοήσεως, ὡς ἐν τῷ Ἰώβ· „Ποῦ ἐστὶν ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας με, ὁ διδοὺς ῥῆδᾶς ἐν νυκτί, ὁ διδάσκων ἡμᾶς ὑπὲρ τὰ κτήνη τῆς γῆς, καὶ ὑπὲρ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ παραινῶν“; καὶ ἐν τοῖς Ψαλμοῖς· „Ὁ διδάσκων ἀνθρώπον γνῶσιν“.

Ἰστέον δὲ ὅτι τὰ οὐράνια σώματα, εἰ καὶ τῆς νοήσεως ἡμῖν ἀντικρυς 25 οὐκ εἰσὶν αἷτια, συνεργοῦσι μὲντοι πρὸς τοῦτο· σωματικὴ μὲν γὰρ δύναμις οὐκ ἐστὶν ὁ νοῦς ἡμῶν, ἀλλ' ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ οὐ δύναται ἐν ἡμῖν ἀποπληροῦσθαι ἄνευ τῆς τῶν σωματικῶν δυνάμεων ἐνεργείας, αἱ εἰσὶν φαντασία, ἀνάμνησις, διάνοια, ὧν τῆς ἐνεργείας κωλυομένης διὰ τινος τοῦ σώματος ἀνεπιτηδειότητος, καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ νοῦ κωλύεται, ὡς ἐπὶ τῶν 30 φρενίτιδι κατεχομένων, ἢ ληθαργῶν καὶ τῶν τοιούτων, καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἀρετὴ τῆς τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος διαθέσεως ποιεῖ τὸν ἀνθρώπον, ἐπιτηδεῖον πρὸς τὸ νοεῖν, καὶ ἐντεῦθεν τῶν εἰρημένων δυνάμεων δυνατωτέρων γινομένων· ὅθεν ἐν τῇ περὶ ψυχῆς λέγεται, ὅτι τοὺς μαλακοσάρκους ἐπιτηδεῖους ὀρωμεν πρὸς τὸ νοεῖν· ἡ δὲ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος διάθεσις 35 ὑπόκειται ταῖς οὐρανίαις κινήσεσιν, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἀντικρυς τὰ οὐράνια σώματα πρὸς τὴν τοῦ νοεῖν ἀρετὴν ἐνεργοῦσιν, ὥστε καὶ ὡσπερ οἱ ἰατροὶ περὶ τῆς ἀρετῆς τοῦ νοῦ δύνανται κρίνειν ἐκ τῆς τοῦ σώματος κράσεως

f. 99^v ὡς ἐκ προσεχοῦς διαθέσεως, οὕτως | οἱ ἀστρολόγοι ἐκ τῶν οὐρανίων σωμάτων ὡς ἐκ πόρρω αἰτίων, ταύτης τῆς διαθέσεως. Καὶ οὕτως ἀληθεύει τὸ τοῦ Πτολεμαίου· „Ὅταν ἐν γενέσει τινὸς ὁ Ἑρμῆς ἐν τινι τῶν οἴκων τοῦ Κρόνου ᾗ, καὶ αὐτὸς δυνατὸς ᾗ, δίδωσιν ἀρετὴν τῇ νοήσει“.

⁵ LXXXV. — Ὅτι τὰ οὐράνια σώματα οὐκ εἰσὶ τῶν ἡμετέρων βουλήσεων ἢ αἰρέσεων αἰτία.

Ἡ γὰρ βούλησις ἐν τῷ νοερῷ μέρει τῆς ψυχῆς, ὡς ἐν τρίτῳ περὶ ψυχῆς· ἀλλ' εἰς τὸν ἡμέτερον νοῦν ἐδείχθησαν μὴ δύνασθαι δρᾶν τὰ οὐράνια σώματα, ὥστε οὐδ' εἰς τὴν ἡμετέραν θέλησιν ἀντικρυσ.

Ἔτι, τὰ ἐκ τῆς δράσεως τῶν οὐρανίων ἐν τοῖς ὑποκάτω κατὰ φύσιν συμβαίνουσιν· ἀλλ' αἰρούμεθα πράττειν οὐ φυσικῷ νόμῳ, ἀλλ' ἰδίᾳ προθέσει· διὸ καὶ ἡ πρόθεσις καὶ ἡ φύσις δύο εἰσὶ ποιητικαὶ ἀρχαί. Καὶ τὰ μὲν κατὰ φύσιν γινόμενα ὀρισμένοις ἄγονται μέσοις ἐπὶ τὸ τέλος· ὅθεν καὶ αἰεὶ τὸν αὐτὸν ἀποβαίνουσι τρόπον. Διαφόροις δὲ ὁδοῖς πρὸς τὸ τέλος αἱ αἰρέσεις αἱ ἀνθρώπιναι τείνουσιν.

Ἔτι, τὰ μὲν φύσει, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὀρθῶς γίνεται· ἀλλ' αἱ ἀνθρώπιναι αἰρέσεις οὐκ εἰσὶν ὀρθαί, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον. Οὐκ ἄρα φύσει εἰσὶν.

²⁰ Ἔτι, ἡ αἴρεσις ἡμῶν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ δυνάμει ἐστίν· ἀλλὰ τὰ οὐράνια σώματα τῆς ἡμετέρας ἀρχῆς δυνάμεως ἐν οἷς τέτακται, τοῖς σωματικοῖς δηλονότι.

Ἔτι, ἀναιροῦτ' ἂν ἡ κοινωνικὴ ζωὴ ἐν ἀνθρώποις, εἰ αἱ θελήσεις ἡμῶν τῶν οὐρανίων σωμάτων προΐοιεν· εἰκῆ δ' ἂν καὶ αἱ ἐντολαὶ τοῦ πῶς ζῆν χρῆ ἐδίδοντο, εἰ μὴ τῶν ἰδίων αἰρέσεων ὁ ἀνθρώπος κύριος ᾗ· εἰκῆ δ' ἂν ἐτάττοντο καὶ ἀθλα καὶ δίκαι, ὧν ἀναιρουμένων, τὸ κοινωνικὸν τῆς ζωῆς ἀπόλλυται.

Ἔτι, τὸ θέλειν ἐν ἡμῖν πᾶν εἶδος σωματικὸν ὑπερβαίνει, ὡς καὶ αὐτὸ τὸ νοεῖν. Ὡς γὰρ τὰ καθόλου νοοῦμεν, οὕτω καὶ ἡ βούλησις ἡμῶν ἐπὶ τὰ καθόλου φέρεται, ὥσπερ πᾶν ληστῶν γένος μισοῦμεν, καὶ πᾶν γένος ἐπεικῶν φιλοῦμεν. Οὐκ ἄρα ἐκ τῆς δράσεως τῶν οὐρανίων σωμάτων ἐστὶν ἐν ἡμῖν τὸ θέλειν· οὐδὲν γὰρ ποιεῖ ἐπ' ἐκεῖνα τῆς ἰδίας φύσεως. Ἐντεῦθεν ἐστὶ τὸ ἐν τῷ Ἱερεμιά· „Μὴ φοβεῖσθε ἀπὸ τῶν σημείων τοῦ οὐρανοῦ, ἀπερ τὰ ἔθνη φοβεῖται· οἱ γὰρ νόμοι αὐτῶν, μάταιοί εἰσιν“.

³⁵ Ἰστέον δὲ ὅτι, εἰ καὶ μὴ ἀντικρυσ εἰς τὴν ἡμετέραν βούλησιν δρῶσιν, κατὰ συμβεβηκὸς μέντοι, καθόσον δρῶσι μὲν εἰς τὰ σώματα ἡμῶν ἀντικρυσ, f. 100 | διὰ δὲ τῶν σωμάτων χορηγοῦσί τινα αἰτία ταῖς ἡμετέραις αἰρέσεσιν. Οὐ μόνον γὰρ αἱ εἰς τὰ ἔξω σώματα δράσεις αὐτῶν αἰτιοὶ ἡμῖν γίνονται